

Recensioner

Why Solipsism Matters

Sami Pihlström

Bloomsbury 2020. 240 s. ISBN 9781350126398

Solipsismen är en filosofisk position som sällan diskuteras i fackfilosofiska kretsar, kanske eftersom den är svår att förhålla sig till, intellektuellt men kanske framför allt känslomässigt. I sin ontologiska form går den ut på att det enda som existerar är jag själv inklusive mina upplevelser; att allt som förefaller ha sitt ursprung utanför min upplevelse i själva verket endast existerar inuti denna, och att världen således är identisk med min upplevelse av den. En i grunden mycket enkel, men fullständig konstraintuitiv åskådning.

Själv brottades jag i flera perioder under min uppväxt med solipsistiska grubblerier och försökte utan framgång att hitta en väg ut ur problematiken. När jag senare läste filosofi på universitetet fick jag bekräftat att jag inte var ensam om att inte vilja omfatta solipsismen – de flesta lärare och forskare jag pratade med ville inte ens ta den på allvar, även om de medgav att den rent logiskt var en tänkbar möjlighet. Men till skillnad från dem var jag seriöst intresserad av att diskutera den och vad den skulle innebära om man omfattade den fullt ut. Detta intresse har bestått och jag är därför glad att den finländske filosofiprofessorn Sami Pihlström nu har tagit sig an ämnet i en bok som heter *Why Solipsism Matters* (Bloomsbury 2020). I den diskuteras solipsismen i dess olika former, vilka implikationer den får, inte minst för vår syn på etiken, och hur vi kan förhålla oss till en position som ingen vill bekänna sig till, trots att den teoretiskt verkar omöjlig att motbevisa.

Pihlström klargör tidigt i boken att han själv inte är solipsist men att han, till skillnad från det stora flertalet filosofer, ändå finner solipsismen vara en intressant position som kan lära oss mycket om villkoren för vårt utforskande av världen. Man behöver inte vara ontologisk solipsist och hävda att det enda som *existerar* är den egna upplevelsen, för att vara kunskapsteoretisk solipsist och hävda att det enda som man strängt taget kan ha *kunskaper* om är den egna upplevelsen. Allt jag får veta när mig via min egen mentala apparatur, det vill säga mitt subjek-

tiva perspektiv; därför är solipsismen (eller i vart fall subjektivismen) rent metodologiskt den enda fruktbara utgångspunkten, menar Pihlström. Visst kan man extrapolera och tala om *andra* människors och deras upplevelser, vilka mycket väl skulle kunna existera oberoende av en själv – men det första ledet i kunskapsinhämtningen, som innebär en undersökning av innehållet i den egna upplevelsen (just nu), kommer man inte ifrån. Omvärlden når en på det sättet indirekt.

Detta har så många filosofer genom historien insett; ändå är det få eller inga av dem som bekant sig fullt ut till solipsismen, även om flera av dem har varit framme och nuddat vid tankegången. Pihlström nämner ett flertal av dem, till exempel 1600-talsfilosofen Descartes som med hjälp av sitt metodiska tvivel kom fram till att det enda absolut säkra, som han ville härleda all annan kunskap från, var att han själv existerade som tänkande varelse. Han anlade därmed ett subjektivistiskt perspektiv på vår kunskap, som sedan förvaltades av Locke, Berkeley och Hume, vilka konstaterade att allt vi tror oss veta måste återgå på sinneserfarenheten. Vad Kant sedan konstaterade var att vi inte kan ha kunskap om den oberoende verkligheten, "tinget i sig", utan bara om världen så som den ter sig för oss sedan vi underkastat den våra kunskapsformer (där de viktigaste är åskådningsformerna tid och rum). En tankegång som Schopenhauer sedan byggde vidare på i en filosofi som definitivt går att tolka solipsistiskt. Eller vad sägs om inledningsorden till hans huvudverk *Världen som vilja och föreställning*: "Världen är min föreställning".

Schopenhauer verkar dock inte mena att man ska, eller behöver, tolka hans filosofi på det sättet; tvärtom menar han att man ska akta sig för det. I sitt nämnda huvudverk (s.174) påpekar han att solipsismen, vilken han benämner som den teoretiska egoismen, visserligen aldrig kan vederläggas med bevis. "... dock har den med visshet ej funnit någon annan användning i filosofien än som en skeptisk sofism ... Som allvarlig övertygelse däremot kunde den endast återfinnas på ett hospital: och då behövdes det mot densamma ej så mycket en bevisning som en kur; varför vi så till vida ej inlåta oss med den, utan endast betrakta den som ... en liten gränsfästning, som visserligen är ointaglig för all tid, men vars besättning ej heller på något sätt kan komma ur den, varför man kan gå förbi den och utan fara lämna den i ryggen på sig." Med andra ord: låt solipsismen vara för man vet inte vad den kan leda fram till. Jag antar att många nutida filosofer skulle hålla med honom om detta.

Men även Schopenhauers efterföljare har varit framme och nosat på

solipsismen, inte minst 1900-talsfilosofen Wittgenstein. Det är framför allt hans ingång till åskådningen som Pihlström är intresserad av, eftersom den formuleras på ett sätt som får skillnaden mellan solipsism och realism (icke-solipsism) att upphävas. I likhet med Schopenhauer menar Wittgenstein att världen är en föreställning hos ett "jag" och att världen förhåller sig till jaget som synfältet till ögat. Men det "jag" som föreställer sig världen kan inte självt *tillhöra* världen utan utgör en gräns för världen, och frågan är då om jaget alls finns i någon empirisk mening. Ingen har veterligt observerat ett metafysiskt subjekt, och eftersom jaget inte finns *i* världen så är det bara världsföreställningen som i själva verket existerar, menar Wittgenstein. I sitt verk *Tractatus* (5.64) skriver han att "solipsismens Jag krymper till en punkt utan utsträckning och kvar blir den med Jaget samordnade realiteten." I en mening blir detta detsamma som realism, eftersom det innebär att världen faktiskt existerar. Å andra sidan existerar den ju fortfarande inte som något annat än *min* värld, eller *någons* värld, beroende på hur detta tolkas.

I sin bok har Pihlström inga ambitioner att försöka vederlägga solipsismen, i varje fall inte Wittgensteins tappning av den. Han återkommer flera gånger till att vilka argument som än anförs för att solipsismen är falsk eller problematisk, till exempel att vi lever i en språklig gemenskap som till sin natur kräver en interaktion mellan flera olika subjekt, så kan solipsisten alltid inkorporera detta i sin egen världsbild och säga att denna interaktion, liksom allting annat, bara finns i form av upplevelser. Ändå är det vår plikt, menar Pihlström, att någonstans i diskussionen göra halt och *inte* följa med solipsisten in i hans eller hennes omtolkning av allt till fördel för den egna åskådningen. För vad händer annars med etiken? Vad händer med vår omsorg om andra varelser?

Pihlström verkar mena att realism i förhållande till andra människors tankar och känslor, det vill säga en övertygelse om att dessa existerar oberoende av den egna livsupplevelsen, är en förutsättning för att man ska kunna bemöta dem som individer med egna moraliska rättigheter. Om solipsismen skulle omfattas fullt ut är det risk för att etiken i alltför stor utsträckning skulle bli "min" etik som jag kan bestämma över som jag själv önskar, utan att "andra" varelsers perspektiv skulle spela någon egentlig roll. Detta, i sin tur, skulle öka risken för att andra varelser skulle reduceras till instrument för den egna behovstillfredsställelsen, vilket underminerar själva idén med att leva moraliskt. Vi måste därför, verkar han mena, fortsätta att *utgå* från att realismen är sann, även om vi inte på intellektuell väg kan bevisa att det förhåller sig så.

Det betyder dock inte att vi bara ska "bestämma" oss för att vara realist och styvnackat "tro" på existensen av en oberoende omvärld, på samma sätt som en religiös person kan fortsätta att tro på en gud utan att behöva ge några förnuftiga skäl för det. Det vore, menar Pihlström, en filosofisk skandal om vi skulle behöva acceptera världens existens på basis av ett sådant icke-diskursivt *credo*. Vad vi istället behöver är ett väl underbyggt försvar för att vi, trots allt, fortsätter att utgå från att realismen är sann. Ett sådant försvar skulle kunna vara något i stil med: jag vet att det inte slutgiltigt går att "bevisa" en oberoende omvärld, men jag fortsätter ändå av pragmatiska skäl att utgå från att en sådan existerar, inte minst därför att risken är stor att etiken i min relation till omvärlden skulle bli lidande om jag inte utgick från detta. Att vara realist, menar Pihlström, är ett existentiellt val som var och en av oss måste träffa på nytt i varje ögonblick, och vi kan göra det baserat på skäl som vi själva finner förnuftiga utan att en solipsist med nödvändighet behöver bedöma dem som övertygande. Vi väljer därmed att förhålla oss till världen på det sätt som bäst gynnar vår förmåga att interagera med den.

Det är ingen tvekan om att Pihlströms bok ger en god överblick över den diskussion som förts om solipsismen, kanske framför allt om hur Wittgensteins tappning av den ska tolkas. Det är också värt en eloge att Pihlström, trots sin uppenbara ovilja att omfatta solipsismen, inte låter sig övertygas av argument mot den som uppenbart inte håller, utan enbart förtydligar en redan realistisk världsbild. Vad jag dock saknar i boken är en redogörelse för vad solipsismen skulle innebära *om* den var sann – till exempel för hur ordet "jag" skulle få en radikalt ny innebörd om det plötsligt denoterade *allt* som existerar, istället för att som i realismen bara denotera en liten del. Det skulle bland annat innebära att vi fick en helt ny ingång till etiken, eftersom den absoluta gränsen mellan en själv och omvärlden då skulle upphöra att finnas. Vilket i sin tur skulle innebära att man helt eller delvis *identifierade* sig med andra var- elser, till moralens uppenbara fördel. Dessutom kan solipsismen medföra en viss förhoppning om en fortsatt livsupplevelse efter den "fysiska" kroppens död, eftersom den utgår från en helt annan relation mellan medvetande och kropp. Men kanske skulle ett sådant resonemang bli alltför spekulativt eller esoteriskt för en bok som denna.

Jag saknar också en redogörelse för det faktum att de flesta av oss, även om vi på ett filosofiskt plan skulle erkänna att solipsismen (möjli- gen) var sann, skulle fortsätta att leva våra liv precis som vi gjorde tidi- gare. I och med det kanske det inte är så viktigt som Pihlström säger att

vi vägrar följa med solipsisten in i hans eller hennes omtolkningar. Vår tro på en oberoende existerande omvärld är nämligen så instinktiv och orubblig att den sannolikt aldrig lämnar oss, oavsett vilka argument som en opponenter anför.

Hans Teke

Filosofi och pandemi

Red. Åke Gafvelin och Lapo Lappin

Artos & Norma 2021. 102 s. ISBN 978-91-7217-129-9

Pandemiåret 2020. Det kommer att bli slitet att säga så, men i detta fall är det påkallat. Tvingande social distansering är nämligen bakgrunden till *Filosofi och pandemi*, en bok redigerad av filosofistudenterna Åke Gafvelin och Lapo Lappin.

Både boken och projektet den bygger på är nog att betrakta som en sorts revolt mot påtvingad ensamhet. Under 2020 samlade nämligen redaktörernas digitala intervjuserie "Det metafysiska laboratoriet" några av landets mest profilerade filosofer för att diskutera filosofiska frågor som bland annat uppstått med anledning av pandemin.

Projektet är inspirerande. Redaktörerna har valt att försöka sig på något nytt och oprövat, och det tillsammans med inbjudna filosofikändisar. Det är vågat, och jag antar att allt måste ha varit ganska diffust i förväg, vilket hedrar alla inblandade som trots allt gav sig in i projektet.

Projektet är dessutom ovanligt brett. Redaktörerna nöjer sig inte med att diskutera aspekter av pandemin, som boktiteln antyder, utan tar även upp frågor som kunskapens natur, experternas roll i demokratiskt beslutsfattande, etisk teori, tillämpad etik, värdeteori och metafysik. Även det är vågat.

Dessutom är boken överlag skickligt redigerad. En risk var ju att den hade kunnat urarta i en serie referat av olika inlägg, men med vissa undantag låter det som en diskussion (även om jag har en del att säga om just detta). En detalj jag uppskattade var att om man vet hur dessa filosofer talar, så "hör" man dem också i texten. Uppenbarligen har man lyckats fånga ordval och meningsbyggnad – ja, till och med flera välkända käpphästar – så att deltagarna låter närvarande.

I förordet reflekterar redaktörerna över om vi kanske kan ha att göra med en renässans för det talade språket. De skriver att "[d]en skriftliga filosofins självklara företrädare har kanske börjat rubbas: nätet skapar fler